

§ 19. Утварэнне Старажытнарускай дзяржавы і яе першыя правіцелі

Успомніце. 1. Адкуль і калі прыйшлі славяне ва Усходнюю Еўропу? 2. Якія дзяржавы першымі ўзніклі ў славян?

Вы даведаецеся. Да канца 1-га тысячагоддзя ўсходнія славяне стварылі дзяржаву з моцнай уладай і строгімі законамі. Як гэта адбылося? Якія адносіны склаліся ва ўсходніх славян з суседзямі і ў самім іх грамадстве?

1. Усходнія славяне і іх суседзі. Славяне з'явіліся ва Усходняй Еўропе ў IV ст. Два-тры стагоддзі спатрэбілася ім, каб асвоіць вялікую тэрыторыю да рэк Волгі і Дона.

Звесткі пра гэтыя далёкія часы захаваліся ў найстаражытнейшым летапісе — «Аповесці мінулых гадоў». Гэты ўнікальны твор напісаў манах *Нестар* каля 1113 г. У летапісе згадваюцца 12 усходнеславянскіх саюзаў плямён, якія рассяліліся на шырокіх абшарах Усходняй Еўропы. У кожнага саюза плямён былі свае звычаі і традыцыі.

На чале некаторых саюзаў плямёнаў стаялі *князі*. *Племянное княжанне* існавала ў *палян*, якія пасяліліся на землях уздоўж сярэдняга цячэння Дняпра. Паводле падання, князь палян Кій заснаваў горад Кіеў. *Драўляне* жылі сярод лясоў, на захад ад палян — іх даўніх сапернікаў. На поўнач ад драўлян вакол прыпяцкіх балот размясціліся *дрыгавічы*. Уздоўж ракі Сож жылі *радзімічы*.

Свой князь быў у *палачан*, якія атрымалі сваё імя ад ракі Палаты. На іх землях узнік горад Полацк. Палачане былі часткай вялікага саюза *крывічоў*. Самы паўночны славянскі саюз плямёнаў называўся *славенамі*. Менавіта ў іх землях паўстаў знакаміты горад Ноўгарад Вялікі.

Ва Усходняй Еўропе славяне сутыкнуліся з плямёнамі, якія размаўлялі на іншых мовах. Некаторыя з іх змяшаліся са славянамі. Іншыя пазней увайшлі ў склад іх дзяржавы, але захоўвалі сваю самабытнасць.

? *Знайдзіце на карце 1 (форзац 1) усходнеславянскія саюзы плямён.*

▲ Заморскія госці. Карціна М. Рэрыха

2. Каля вытокаў старажытна-рускай дзяржаўнасці. За тэрыторыямі пражывання ўсходніх славян замацавалася назва *Русь*. Руссю, або рускай зямлёй, стала называцца першая дзяржава ўсходніх славян.

На поўначы ўсходнія славяне пастаянна падвяргаліся нападам *варагаў*. Так на Русі называлі скандынаўскіх воінаў-вікінгаў. На поўдні са стэпаў на

славян напалі качэўнікі-хазары. Некаторыя плямёны ўсходніх славян вымушаны былі плаціць даніну моцнаму Хазарскаму каганату.

? *Успомніце, хто такія вікінгі.*

Аб'яднанню ўсходніх славян спрыяў гандлёвы шлях «з варагаў у грэкі». Ён звязваў скандынаўскія краіны з Візантыяй. Найбольш важны адрэзак шляху праходзіў па тэрыторыі ўсходніх славян — па рацэ Дняпро. Кантроль шляху «з варагаў у грэкі» даваў вялікія выгады, таму што з купецкіх суднаў збіраліся гандлёвыя пошліны. Вялікі прыбытак прыносіў продаж на візантыйскіх і ўсходніх рынках футраў, мёду, воску і зброі.

Прасачыце па карце 1 (форзац 1) маршрут гандлёвага шляху «з варагаў у грэкі».

Да сярэдзіны IX ст. усходнія славяне стварылі два вялікія аб'яднанні. На поўначы на чале некалькіх славянскіх і фіна-ўгорскіх плямёнаў аказаўся варажскі князь *Рурык*. Цэнтрам гэтага аб'яднання стаў Ноўгарад. Яшчэ раней на поўдні паўстала моцнае аб'яднанне на землях палян у сярэднім цячэнні ракі Дняпро. Тут галоўным горадам быў Кіеў. Таксама важную ролю адыгрывала племя крывічоў-палачан з цэнтрам у Полацку. Полацк кантраляваў гандлёвы шлях па рацэ Заходня Дзвіна.

Пасля смерці Рурыка правіць стаў князь *Алег*. Ён у 882 г. захапіў Кіеў. Услед за гэтым Алег заваяваў драўлян, севяран і радзімічаў. Даніну, якую тыя раней плацілі хазарам, кіеўскі князь стаў збіраць сабе.

Так ва Усходняй Еўропе ў 882 г. паўстала дзяржава, якую гісторыкі называюць *Старажытнай Руссю* або *Кіеўскай Руссю*.

3. Першыя кіеўскія князі. Князь Алег вядомы паходам на сталіцу Візантыі Канстанцінопаль (Царград). Ваяваў з Візантыяй і пераемнік Алега князь *Ігар*, сын Рурыка.

Кіеўскія князі збіралі даніну з падпарадкаваных «плямён» падчас *палюддзя*. Князь з дружнай выпраўляўся ў палюдзе восенню і вяртаўся ў Кіеў толькі вясной. Князь не толькі збіраў даніну, але і вяршыў суд. Князь Ігар у 945 г. быў забіты драўлянамі падчас збору даніны. Удава князя Ігара княгіня *Вольга* адпомсціла драўлянам. Услед за гэтым яна ўнесла важныя змяненні ў спосаб збору даніны. Для гэтага былі створаны спецыяльныя пункты — *пагосты*.

Шчыт на браме Царграда. ▶
Мастак Б. Альшанскі

◆ Князь Ігар збірае даніну з драўлян.
Мастак К. Лебедзеў

Сын Ігара *Святаслаў* на працягу свайго праўлення пастаянна вёў войны. Ён разграміў Хазарскі каганат, Балгарыю, распачаў вайну з магутнай Візантыйскай імперыяй. Але візантыйцы ўсё ж такі вымусілі Святаслава пайсці з Балгарыі.

Між тым з'явілася новая небяспека для Русі: качэўнікі прычарнаморскіх стэпаў — *печанегі*. Яны забілі ваяўнічага князя Святаслава, калі ён вяртаўся ў Кіеў.

4. Як Русь стала хрысціянскай.

У 980 г. на прастоле ў Кіеве замацаваўся *Уладзімір Святаславіч*. Пазней народ назваў яго *Краснае Сонейка*, а праваслаўная царква — *Святым*.

Князь Уладзімір падпарадкаваў усе ўсходнеславянскія землі Кіеву і знішчыў мясцовых племянных князёў. Замест іх ён прызначаў сваіх *пасаdnікаў*. Іх памочнікамі былі *тысяцкія*, якія падчас ваенных дзеянняў узначальвалі *апалчэнне* («тысячу»). Пазней Уладзімір у найважнейшыя гарады Русі адправіў сваіх сыноў.

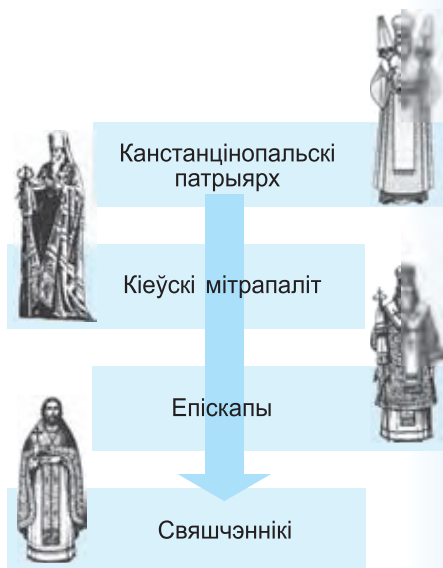

◆ Хрышчэнне Русі.
Мастак В. Васняцоў

Царкоўная арганізацыя Русі ▶

Але галоўным дзеяннем Уладзіміра стала ўсталяванне на падуладных яму землях хрысціянства. У 988 г. Уладзімір хрысціўся сам і хрысціў кіяўлян. З цяжкасцю хрысціянства замацоўвалася ў іншых мясцовасцях Русі, асабліва ў глухих кутках. Нядаўнія язычнікі не хацелі адмаўляцца ад сваіх багоў, якім маліліся стагоддзямі.

Услед за прыняццем хрысціянства на Русі была створана царкоўная арганізацыя. Кіеўскі князь для патрэб царквы выдзеліў дзясятую частку сваіх даходаў. Царква стала багатай і атрымала шмат зямель.

? *Падумайце, наколькі важны быў у той час асабісты прыклад правіцеля.*

Прыняцце хрысціянства садзейнічала ўзмацненню ўлады кіеўскага князя, росту міжнароднага аўтарытэту Старажытнарускай дзяржавы. Русь далучылася да дасягненняў візантыйскай і антычнай культур.

5. Росквіт Русі. Пасля смерці Уладзіміра паміж яго сынамі пачалася барацьба за ўладу ў Кіеве. Пераможцам у ёй стаў наўгародскі князь **Яраслаў**, сын полацкай княжны Рагнеды. Падчас праўлення ў Кіеве Яраслава, прызванага **Мудрым** (1019—1054), Старажытная Русь

Яраслаў Мудры. *Рэканструкцыя М. Герасімава* ▶

дасягнула найвялікшай магутнасці. Русь на роўных ладзіла свае ўзаемаадносіны з Візантыяй. Яраслаў канчаткова ліквідаваў пагрозу печанежскіх набегаў.

Яраслаў Мудры быў выдатным дыпламатам. Праз сваіх сыноў і дачок ён парадніўся з многімі моцнымі манархамі тагачаснай Еўропы.

Дачка Яраслава Лізавета выйшла замуж за караля Нарвегіі, Анастасія — за караля Венгрыі, Ганна — за караля Францыі. Сын Усевалад ажаніўся з прынцэсай Ганнай — дачкой візантыйскага імператара Канстанціна IX Манамаха.

Яраслаў Мудры вядомы і як заканадаўца. Пры ім быў створаны пісьмовы звод законаў — *Руская праўда*. Законы ў дачыненні да багатых і бедных, уладароў і падначаленых гучалі ў ім парознаму. У зводзе ўжо названы катэгорыі залежнага насельніцтва. Зусім бяспраўнымі людзьмі былі халопы. Да паўсвабодных людзей адносіліся смерды. Яны выконвалі павіннасці на карысць князя.

Так з канца IX да сярэдзіны XI ст. на тэрыторыі рассялення ўсходніх славян сфарміравалася моцная дзяржава. У ёй замацавалася хрысціянства і быў прыняты звод законаў.

Пытанні і заданні. **1.** Пра якія плямёны ўсходніх славян расказвае «Аповесць мінулых гадоў»? **2.** У выніку якіх падзей узнікла Старажытнаруская дзяржава? **3.** Якія дзеянні першых князёў данёс да нас летапіс? **4.** Раскажыце аб прычынах і наступствах прыняцця хрысціянства на Русі. **5.** Раствлумачце, чаму час праўлення Яраслава Мудрага быў перыядам найвышэйшай магутнасці Русі.